

กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อความมั่นคงทางอาหารของ “กลุ่มหาเช้ากินค่ำ” ในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี

นฤมล คำอ่อน^๑ ชัญญชิตา ทิพย์ญาณ^๒

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) ศึกษาการดำรงชีพ การสร้างรายได้ และความมั่นคงทางอาหาร 2) ศึกษาปัจจัยความสำเร็จและอุปสรรคในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน 3) พัฒนากระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร โดยใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods) กลุ่มตัวอย่าง 400 คน เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม ข้อมูลวิเคราะห์ด้วยค่าสถิติพื้นฐานและการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำรงชีพ และความมั่นคงทางอาหารอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.81$, S.D. = .823) ปัจจัยความสำเร็จประกอบด้วย 1) ปัจจัยภายใน เช่น ความรู้ด้านการเกษตร ความร่วมมือในชุมชน การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ และการมีส่วนร่วมของเยาวชน 2) ปัจจัยภายนอก เช่น การเข้าถึงที่ดิน การสนับสนุนจากหน่วยงานท้องถิ่น และการเข้าถึงตลาดที่ยุติธรรม อุปสรรคภายใน ได้แก่ ขาดเวลา รายได้ไม่เพียงพอ ขาดความรู้ด้านเทคโนโลยีเกษตร และการขาดแคลนที่ดิน ภายนอก ได้แก่ ขาดที่ดิน การเข้าถึงตลาดที่จำกัด ข้อจำกัดด้านงบประมาณและนโยบายของเทศบาล ขาดการติดตามผล และปัญหาด้านโครงสร้างพื้นฐาน 3) รูปแบบกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารฯ ควรประกอบด้วย 6 ขั้นตอน คือ ได้แก่ (1) การสำรวจและประเมินสถานการณ์ (2) การสร้างความตระหนักและการมีส่วนร่วม (3) การวางแผนร่วมกัน (4) การพัฒนาทักษะและทรัพยากร (5) การดำเนินงานและสร้างเครือข่าย (6) การติดตามและประเมินผล

คำสำคัญ: กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน, ความมั่นคงทางอาหาร, กลุ่มหาเช้ากินค่ำ

^{๑, ๒} อาจารย์สาขาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี E-mail: Naruemon.dam@sru.ac.th, chananchida.tip@sru.ac.th

Community Strengthening Process for Food Security of Hand-to-Mouth Households in Suratthani Province

Naruemon Dam-Orn^a Chananchida Tipyan^b

Abstract

The objectives of this research were threefold: 1) to investigate livelihoods, income generation, and food security; 2) to examine success factors and obstacles regarding community strengthening; and 3) to develop a community strengthening process for food security. This study employed a mixed-methods research approach. The sample consisted of 400 participants. Research instruments included questionnaires, in-depth interviews, and focus group discussions. Data were analyzed using descriptive statistics and content analysis. The results indicated that the mean score regarding livelihoods and food security was at a high level ($\bar{X} = 3.81$, S.D. = .823) based on a 5-point Likert scale. Success factors consisted of: 1) Internal factors, such as agricultural knowledge, community cooperation, the utilization of online platforms, and youth participation; and 2) External factors, such as land access, support from local agencies, and access to fair markets. Conversely, obstacles were identified at two levels: 1) Internal obstacles included a lack of time, insufficient income, a lack of knowledge regarding agricultural technology, and land shortages; and 2) External obstacles involved land scarcity, limited market access, budgetary and municipal policy constraints, a lack of

^{a, b} Lecturer, Department of Community Development, Faculty of Humanities and Social Sciences, Suratthani Rajabhat University. E-mail: Naruemon.dam@sru.ac.th, chananchida.tip@sru.ac.th

follow-up, and infrastructure issues. The proposed model for the community strengthening process for food security comprises six steps: (1) Survey and situation assessment; (2) Awareness building and participation; (3) Collaborative planning; (4) Skill and resource development; (5) Implementation and network building; and (6) Monitoring and evaluation.

Keywords: The Process of Communities Strength Building, Food Security, Hand-to-mouth Workers

บทนำ

ความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของมนุษยชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทโลกที่กำลังเผชิญความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การเติบโตของประชากร และความไม่เท่าเทียมทางเศรษฐกิจและสังคมที่เพิ่มสูงขึ้น องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization [FAO], 2023) รายงานว่า ในปี 2022 มีประชากรโลกประมาณ 735 ล้านคนที่ต้องเผชิญกับภาวะหิวโหยอย่างรุนแรง และมีผู้คนมากถึง 2.4 พันล้านคนที่ไม่สามารถเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพและเพียงพอ สถานการณ์นี้เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals [SDGs]) โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 2 ที่มุ่งขจัดความหิวโหยและส่งเสริมการเกษตรที่ยั่งยืน

สำหรับประเทศไทยแม้จะได้รับการยกย่องว่าเป็น "ครัวของโลก" แต่ยังคงเผชิญความท้าทายด้านความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือน ข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ (National Statistical Office, 2023) พบว่า มีครัวเรือนที่อยู่ในภาวะยากจนประมาณ 2.7 ล้านครัวเรือน หรือร้อยละ 10.9 ของครัวเรือนทั้งหมด ซึ่งส่วนใหญ่มีรายได้ไม่เพียงพอต่อการเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (Ministry of Social Development and Human Security, 2023) ระบุว่า กลุ่มที่เสี่ยงต่อความไม่มั่นคงทางอาหารมากที่สุดคือ กลุ่ม "หาเช้ากินค่ำ" ซึ่งเป็นแรงงานนอกระบบที่มีรายได้ไม่แน่นอนและไม่มีการออมทรัพย์ โดยกลุ่มนี้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในพื้นที่เมืองที่มีค่าครองชีพสูง

จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในฐานะศูนย์กลางเศรษฐกิจของภาคใต้ตอนบน ยังคงเผชิญปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจที่สะท้อนผ่านประชากรในภาวะความไม่มั่นคงทางอาหาร Suratthani Provincial Office of Social Development and Human Security (2023) รายงานว่า มีครัวเรือนยากจนและกลุ่มหาเช้ากินค่ำประมาณ 18,500 ครัวเรือน โดยกระจุกตัวในพื้นที่ชุมชนเมืองและชุมชนชายขอบ แม้จะเป็นแหล่งผลิตสินค้าเกษตรสำคัญ เช่น ยางพาราและปาล์มน้ำมัน แต่เกษตรกรรายย่อยและแรงงานจำนวนมากยังคงมีรายได้ที่ไม่แน่นอน ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการเข้าถึงอาหาร เช่นเดียวกับที่พบในตำบลตะกุกเหนือ อำเภอวิภาวดี จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐานยังคงต้องได้รับการยกระดับคุณภาพชีวิตผ่านความร่วมมือระหว่างภาครัฐและชุมชนด้วยหลักสูตรฝึกอบรมสร้างอาชีพ (Chankomut, 2025) โดยเฉพาะในพื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี พบว่า มีกลุ่มหาเช้ากินค่ำประมาณ 15,000 คน ซึ่งมีการดำรงชีพแบบ "วันต่อวัน" ทำให้

เพราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสถานการณ์ฉุกเฉิน ปัญหาหลักที่พบคือการขาดรายได้ที่เพียงพอ ขาดความรู้ด้านโภชนาการ และการขาดเครือข่ายสนับสนุนทางสังคมที่เข้มแข็ง ปรากฏการณ์นี้สะท้อนถึงจุดอ่อนของระบบความมั่นคงทางอาหารในระดับท้องถิ่นที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขผ่านกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน (Community Empowerment) แนวคิดการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน เน้นการที่ชุมชนมีศักยภาพในการควบคุมและจัดการปัจจัยที่มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของตนเอง (Rappaport, 1981; Zimmerman, 2000) สำหรับบริบทความมั่นคงทางอาหาร หมายถึง ความสามารถของชุมชนในการจัดการระบบอาหารตั้งแต่การผลิตจนถึงการบริโภคที่ปลอดภัย (Freire, 1970; Pretty & Ward, 2001; Sen, 1999) อย่างไรก็ตามการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการนี้ในกลุ่มหาเช้ากินค่ำโดยเฉพาะในพื้นที่ภาคใต้ยังมีอยู่อย่างจำกัด การวิจัยส่วนใหญ่มักเน้นการแก้ไขปัญหาความยากจนในระยะสั้น จากการศึกษารายงานสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหาร โดย Institute for Population and Social Research (2024) ที่ระบุว่า ปัญหาของคนเมืองไม่ใช่การขาดแคลนอาหารในภาพรวม แต่คืออุปสรรคในการเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพในระดับพื้นที่ ตามแนวทางของ Office of the National Economic and Social Development Council (2025) จะพยายามผลักดันการสร้างเสริมความยืดหยุ่นระดับชุมชน ตามข้อมูลของ Organization for Economic Co-operation and Development (2025) ชี้ให้เห็นว่า กลุ่มแรงงานนอกระบบหรือคนหาเช้ากินค่ำยังคงติดอยู่ในวงจรการปรับตัวเชิงลบ งานวิจัยฉบับนี้จึงมุ่งศึกษาเพื่อเติมเต็มช่องว่างในการเปลี่ยนผ่านจากการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดไปสู่การสร้างกระบวนการเสริมสร้างเชิงรุกอย่างเป็นรูปธรรม

ด้วยเหตุนี้การวิจัยเรื่อง **"กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของกลุ่มหาเช้ากินค่ำในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี"** จึงมีความสำคัญในการเติมเต็มช่องว่างทางความรู้และนำเสนอแนวทางที่เหมาะสม การศึกษานี้ไม่เพียงแต่ตอบสนองต่อนโยบายแก้จนของรัฐบาล แต่ยังสนับสนุนการบรรลุเป้าหมาย SDGs ในมิติต่างๆ ทั้งการจัดความยากจน การส่งเสริมสุขภาวะ และการสร้างชุมชนที่ยั่งยืน เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่เป็นแบบองค์รวมโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการดำรงชีพ การสร้างรายได้และความมั่นคงทางอาหารของกลุ่มหาเช้ากินค่ำในพื้นที่สุราษฎร์ธานี
2. เพื่อศึกษาปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของกลุ่มหาเช้ากินค่ำในพื้นที่สุราษฎร์ธานี

3. เพื่อพัฒนากระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของกลุ่มหาเข้ากินค่าในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดชุมชนเข้มแข็งและกระบวนการจัดการตนเอง (Concept of Community Strengthening and Self-Management) แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง (Community Strengthening) เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีรากฐานมาจากกระบวนการที่คนในชุมชนรวมตัวกันเพื่อจัดการปัญหาและกำหนดอนาคตของตนเองผ่านการใช้ "ทุนทางสังคม" (Social Capital) ในพื้นที่เป็นตัวขับเคลื่อนหลัก ในมิติของการดำรงชีพ ชุมชนที่เข้มแข็งคือชุมชนที่มีขีดความสามารถในการจัดการตนเอง (Self-Management) โดยสมาชิกสามารถร่วมกันวางแผนและตัดสินใจเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนหรือความหิวโหยได้ด้วยตนเอง (Puang-ngam, 2010) ซึ่งกระบวนการนี้ต้องอาศัยการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่ เพื่อสร้างระบบความมั่นคงทางอาหารที่ยืดหยุ่นต่อวิกฤตเศรษฐกิจ

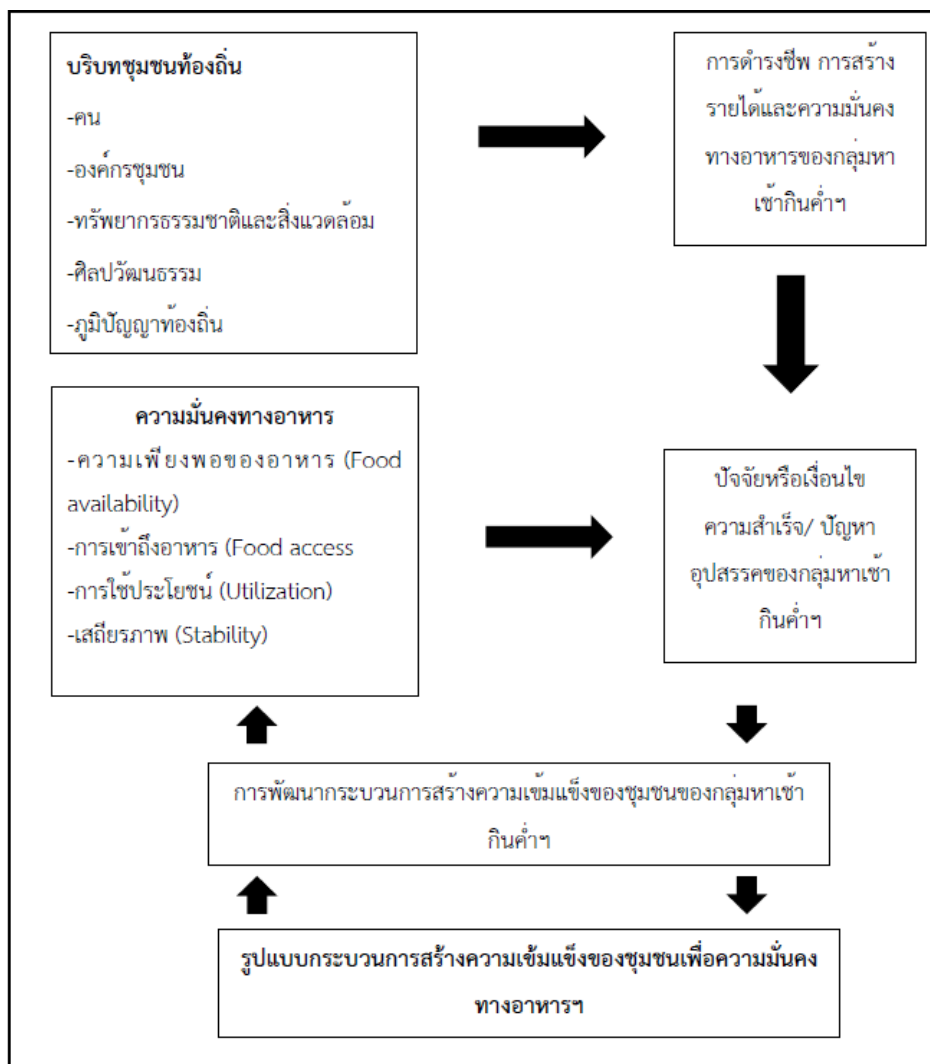
นอกจากนี้ ความเข้มแข็งยังขึ้นอยู่กับการสร้างเครือข่ายทางสังคมที่สมาชิกมีความไว้วางใจและเอื้ออาทรต่อกัน สอดคล้องกับกรณีศึกษาชุมชนคลองท่าฉาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่พบว่าทุนทางสังคมมีบทบาทสำคัญในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ การรวมพลังของชุมชน และการเสริมสร้างความเข้มแข็งภายในกลุ่ม รวมทั้งเป็นกลไกสำคัญในการคลี่คลายความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ (Phetuthai, 2025) การรวมตัวกันของกลุ่มหาเข้ากินค่าในรูปแบบกลุ่มออมทรัพย์หรือกลุ่มเกษตรกรผลิตอาหารปลอดภัย ไม่เพียงแต่เป็นการสร้างรายได้ แต่ยังเป็นการสร้าง "ตาข่ายรองรับทางสังคม" (Social Safety Net) ที่ช่วยให้คนระดับฐานรากเข้าถึงอาหารคุณภาพในราคาที่ เป็นธรรม (Community Organizations Development Institute, 2025; Phongphit, 2005) ขณะเดียวกัน กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (Collective Learning) ถือเป็นกลไกที่ทำให้ชุมชนเท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีที่มีต้นทุนทรัพยากรสูง การเรียนรู้วิถีจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนเพื่อสร้างคลังอาหารชุมชน ถือเป็นรูปธรรมของชุมชนเข้มแข็งที่เน้นการพึ่งพาตนเองอย่างแท้จริง ในบริบทปัจจุบันชุมชนที่เข้มแข็งต้องมีความสามารถในการปรับตัว (Resilience) และทำหน้าที่เป็นเจ้าของกระบวนการพัฒนาที่เชื่อมโยงกับภาคภายนอกได้อย่างยั่งยืน (Department of Community Development, 2024)

กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน (Community Strengthening Process) กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คือการขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบเพื่อให้ชุมชนเปลี่ยนสถานะจาก "ผู้รับความช่วยเหลือ" ไปสู่ "ผู้จัดการทรัพยากร" โดยมีหัวใจสำคัญอยู่ที่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง กระบวนการนี้เริ่มต้นจากการ "สร้างความตระหนักและการเรียนรู้ร่วมกัน" เพื่อให้สมาชิกโดยเฉพาะกลุ่มหาเข้ากินคำร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและทุนทางสังคมที่มีอยู่ นำไปสู่จิตสำนึกร่วมในการพึ่งพาตนเอง (Puang-ngam, 2010) จากนั้นจึงเข้าสู่ขั้นตอนการ "รวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย" เพื่อสร้างอำนาจต่อรองและการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Phongphit, 2005) ในมิติของการปฏิบัติ เน้นการ "ใช้ภูมิปัญญาและนวัตกรรมท้องถิ่น" เช่น การสร้างธนาคารอาหารชุมชน หรือการจัดการพื้นที่เกษตรคนเมือง เพื่อนำทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ ควบคู่ไปกับการ "สร้างระบบบริหารจัดการที่โปร่งใส" ผ่านกติกาสังคมเพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นต่อวิกฤตการณ์ใหม่ ๆ (Community Organizations Development Institute, 2025) ท้ายที่สุดกระบวนการนี้ต้องมีการ "เชื่อมโยงภาคีพัฒนา" ระหว่างชุมชนและหน่วยงานรัฐ เพื่อหนุนเสริมศักยภาพการจัดการตนเองและสร้างความมั่นคงในระยะยาว

ความมั่นคงทางอาหารในมิติสมัยใหม่ (Six Pillars of Food Security)

แนวคิดความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) ได้ขยายขอบเขตสู่กรอบแนวคิด 6 มิติ เพื่อให้เท่าทันต่อวิกฤตการณ์โลกและความเหลื่อมล้ำในปี 2025 โดยครอบคลุมทั้งเรื่องสิทธิ สวัสดิภาพ และความยั่งยืนของระบบนิเวศ (High Level Panel of Experts, 2020) ดังนี้

1. มิติ Availability (การมีอาหารเพียงพอ) การมีปริมาณอาหารเพียงพอผ่านการผลิตในท้องถิ่นหรือการหมุนเวียนอย่างเป็นระบบ
2. มิติ Access (การเข้าถึงอาหาร) การที่กลุ่มรายได้น้อยมีทั้งกำลังซื้อและเข้าถึงอาหารทางกายภาพได้โดยไม่มีอุปสรรค
3. มิติ Utilization (การใช้ประโยชน์จากอาหาร): การได้รับสารอาหารที่ปลอดภัยและมีโภชนาการในสภาพแวดล้อมที่ถูกสุขลักษณะ
4. มิติ Stability (เสถียรภาพด้านอาหาร) ความสามารถในการรับมือกับความผันผวนทางเศรษฐกิจหรือภัยธรรมชาติได้อย่างต่อเนื่อง (FAO, 2023; National Economic and Social Development Council, 2024)
5. มิติ Sustainability (ความยั่งยืน) ระบบอาหารที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมเพื่อรักษาฐานทรัพยากรให้คนรุ่นหลัง และ
6. มิติ Agency (สิทธิอำนาจและการมีส่วนร่วม) การที่คนในชุมชนมีอำนาจในการตัดสินใจและกำหนดระบบอาหารของตนเอง ไม่ถูกผูกขาดโดยกลไกตลาดที่ไม่เป็นธรรม

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่อง "กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของกลุ่มเข้ากินค่าในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี" ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบ **ผสมผสานวิธี (Mixed Methods Research)** ระหว่างเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ แบ่งขั้นตอนการดำเนินงานเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาบริบท การดำรงชีวิต การสร้างรายได้ และสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหาร

1. พื้นที่และประชากร พื้นที่วิจัย คือ เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี อ.เมือง จ.สุราษฎร์ธานี เนื่องจากเป็นพื้นที่เมืองที่มีกลุ่มคนหาเช้ากินค่ำจำนวนมากภายใต้บริบทเมือง ประชากรกลุ่มหาเช้ากินค่ำและผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่จำนวน 401,823 คน กลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 คน กำหนดขนาดตัวอย่างตามสูตรของ Yamane (1973) ที่ระดับความคลาดเคลื่อน 0.05 โดยใช้วิธีการสุ่มแบบสะดวก (Convenience Sampling) เนื่องจากข้อจำกัดของประชากร คือ 'กลุ่มหาเช้ากินค่ำ' ซึ่งมีลักษณะที่มีการเคลื่อนย้ายสูง (Mobile Population) และไม่มีบัญชีรายชื่อที่จดทะเบียนไว้เป็นปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องปรับใช้ระเบียบวิธีวิจัยในภาคสนาม โดยเลือกใช้ การสุ่มตัวอย่างแบบสะดวก (Convenience Sampling) โดยกำหนดสัดส่วนตามพื้นที่หรือประเภทอาชีพ เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่มีคุณลักษณะใกล้เคียงกับประชากรจริงมากที่สุด ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 15 คน ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบด้วย ประชาชนกลุ่มหาเช้ากินค่ำ ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา ราษฎรชาวบ้าน และตัวแทนภาครัฐ/เอกชน 2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) แบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (Likert Scale) ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือได้ค่า IOC ระหว่าง 0.60–1.00 ค่าความเชื่อมั่น (Reliability) เท่ากับ .85 และค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาตามวิธีของ (Cronbach's alpha coefficient) เท่ากับ 0.848 เครื่องมือเชิงคุณภาพใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และแบบสังเกตไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation)

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จ และอุปสรรค เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยภายในและภายนอกที่ส่งผลต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญชุดเดิม จำนวน 15 คน ประเด็นการศึกษาวិเคราะห์เงื่อนไขที่เอื้อต่อความสำเร็จ และอุปสรรคในการจัดการความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 การนำเสนอและรับรองรูปแบบ มีรายละเอียด ดังนี้ 1.การยกกร่างรูปแบบสังเคราะห์ผลจากการวิจัยขั้นตอนที่ 1 และ 2 เพื่อยกร่าง "รูปแบบกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร 2. การประเมินและรับรองรูปแบบ โดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่าน ประเมินความเป็นไปได้และความเหมาะสมของรูปแบบ เครื่องมือที่ใช้ในการประเมินรูปแบบ เป็นแบบประเมินรูปแบบ Rating Scale 5 ระดับ โดยมีเกณฑ์การตัดสินวิเคราะห์ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบน

มาตรฐาน โดยยึดเกณฑ์ของ Best (1981) ซึ่งรูปแบบต้องมีค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 3.50 ขึ้นไป และ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ไม่เกิน 1.00 จึงจะถือว่าผ่านการรับรอง การวิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบความถูกต้อง ข้อมูลเชิงปริมาณ วิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพ: วิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบ สามเส้า (Triangulation) ทั้งด้านข้อมูล (Data) และวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological) ตามแนวคิดของ Denzin (1978) เพื่อยืนยันความเที่ยงตรงของข้อมูล

งานวิจัยครั้งนี้มีเอกสารของโครงการวิจัยโดยคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี เอกสารรับรองเลขที่ SRU-REC 2024/070

ผลการวิจัยและการอภิปรายผล

ผลการวิจัย

ตอนที่ 1 การศึกษาบริบท การดำรงชีวิต การสร้างรายได้และสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหาร

จากการศึกษาสถานการณ์การดำรงชีพ (Livelihood Situations) ของกลุ่มหาเช้ากินค่ำในเขตเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี จำเป็นต้องมองผ่านมิติทางเศรษฐกิจสังคมที่เฉพาะตัวของเมืองศูนย์กลางภาคใต้ตอนบน กลุ่มหาเช้ากินค่ำในเขตเทศบาลฯ ส่วนใหญ่จัดอยู่ในแรงงานนอกระบบ (Informal Sector) อาชีพหลักพ่อค้าแม่ค้ารายย่อย (Street Vendors) บริเวณตลาดเกษตรและตลาดโต้รุ่ง รับจ้างทั่วไปในท่าเรือหรือจุดขนส่งสินค้า และแรงงานในภาคบริการ (ลูกจ้างร้านอาหาร/โรงแรม) ลักษณะรายได้เป็นรายได้แบบรายวัน (Daily Wage) ซึ่งมีความผันผวนสูง หากวันไหนเจ็บป่วย หรือฝนตกหนัก จะมีผลต่อรายได้ซึ่งอาจจะกลายเป็น "ศูนย์" ทันที ภาวะหนี้สิน มักพึ่งพาหนึ่นนอกระบบเพื่อใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนในการประกอบอาชีพและค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ทำให้เกิดวงจร "หาเพื่อจ่ายดอกเบี้ย" นอกจากนี้จากผลการศึกษาสถานการณ์การดำรงชีพ การสร้างรายได้ด้านการดำรงชีพ การสร้างรายได้โดยภาพรวม จะแสดงให้เห็นในตารางที่ 1 และตารางที่ 2

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยและระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์การดำรงชีพ การสร้างรายได้ด้านการดำรงชีพ การสร้างรายได้โดยภาพรวม

ด้านการดำรงชีพ การสร้างรายได้	$\bar{X}$	S.D	ระดับความคิดเห็น
1. ด้านประชากรและชีวิตครอบครัว	3.97	.825	มาก
2. ด้านความรู้ และการศึกษา	3.81	.832	มาก
3. ด้านชีวิตการทำงาน	3.71	.821	มาก
4. ด้านสุขภาพและสุขอนามัย	3.75	.815	มาก
โดยภาพรวม	3.81	.823	มาก

จากตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์การดำรงชีพ การสร้างรายได้ด้านการดำรงชีพ การสร้างรายได้โดยภาพรวม พบว่า ระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.81$, S.D = .823) หากพิจารณารายด้าน พบว่า ทุกด้านมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก โดยสามารถเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้ ด้านประชากรและชีวิตครอบครัว ($\bar{X} = 3.97$, S.D = .825) ด้านความรู้ และการศึกษา ($\bar{X} = 3.81$, S.D = .832) ด้านสุขภาพและสุขอนามัย ($\bar{X} = 3.75$, S.D = .815) และ ด้านชีวิตการทำงาน ($\bar{X} = 3.71$, S.D = .821) หากอธิบายความหมายของสถานการณ์การดำรงชีพ การสร้างรายได้ด้านการดำรงชีพ การสร้างรายได้โดยภาพรวม ซึ่งอยู่ในระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ซึ่งหมายความว่า ชุมชนหาเข้ากินค้ำมีฐานรากในการดำรงชีวิตที่มั่นคงเพียงพอที่จะยกระดับไปสู่กระบวนการสร้างความเข้มแข็งเชิงรุก และมีความพร้อมด้านความรู้ของคนในชุมชน และครอบครัว เป็นกลไกสำคัญในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการสร้างมั่นคงทางอาหาร

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ยและระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับด้านความมั่นคงทางอาหารโดยภาพรวม

ด้านความมั่นคงทางอาหาร	$\bar{X}$	S.D	ระดับความคิดเห็น
การพึ่งตนเองด้านอาหาร	3.83	.837	มาก
สิทธิในทรัพยากรธรรมชาติ ชายฝั่ง และทะเล	3.90	.831	มาก
สิทธิในฐานทรัพยากรการผลิต	3.78	.806	มาก

ด้านความมั่นคงทางอาหาร	$\bar{X}$	S.D	ระดับความความคิดเห็น
มิติทางเศรษฐกิจและสิทธิในระบบอาหาร	3.76	.829	มาก
มิติการเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพ	3.85	.835	มาก
มิติทางวัฒนธรรมและการพัฒนา	4.02	.807	มาก
ความเสี่ยง ความเปราะบางด้านศักยภาพของ ครัวเรือนและชุมชน	4.00	.819	มาก
ศักยภาพของครัวเรือนและชุมชน	4.03	.818	มาก
ด้านความมั่นคงทางอาหารโดยภาพรวม	3.90	.823	มาก

ผลการวิเคราะห์ระดับความคิดเห็นต่อด้านความมั่นคงทางอาหาร พบว่าทุกมิติอยู่ในระดับมาก ด้านความมั่นคงทางอาหารโดยภาพรวม อยู่ในระดับ มาก ด้วยค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.90 (S.D. 0.823) มิติที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ศักยภาพของครัวเรือนและชุมชน ($\bar{X} = 4.03$) และ มิติทางวัฒนธรรมและการพัฒนา ($\bar{X} = 4.02$) ซึ่งทั้งสองอยู่ในระดับมากเช่นกัน และมิติที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ มิติทางเศรษฐกิจและสิทธิในระบบอาหาร ($\bar{X} = 3.76$) จากผลแสดงให้เห็นว่า ประชาชนมีความตระหนักและให้ความสำคัญต่อทุกองค์ประกอบของความมั่นคงทางอาหารในระดับสูง

ตอนที่ 2 ผลการศึกษาปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของกลุ่มหาเช้ากินค่ำในพื้นที่สุราษฎร์ธานี

จากการผลการศึกษาวิจัย พบว่า ปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขความสำเร็จ แบ่งออกเป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ที่เป็นเงื่อนไขของความสำเร็จของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของกลุ่มหาเช้ากินค่ำในพื้นที่สุราษฎร์ ซึ่งแต่ละปัจจัยมีรายละเอียดดังตารางที่ 3 ดังนี้

ตารางที่ 3 ปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของกลุ่มหาเช้ากินค่ำในพื้นที่สุราษฎร์ธานี

ปัจจัย	เงื่อนไขความสำเร็จ	รายละเอียด
	ความร่วมมือของคนในชุมชน	สมาชิกมีความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ปัจจัย	เงื่อนไขความสำเร็จ	รายละเอียด
ภายใน	ภาวะผู้นำและแกนนำชุมชนเข้มแข็ง	มีแกนนำที่เสียสละ มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาชุมชน
	ความรู้และทักษะด้านเกษตรและโภชนาการ	ชุมชนมีการเรียนรู้การปลูกผัก ปลูกพืชสมุนไพร การถนอมอาหาร
	การจัดการกลุ่มอย่างเป็นระบบ	มีคณะกรรมการและกติกากลุ่มที่ชัดเจน
	ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม	ประเพณี การทำบุญ งานชุมชนที่สร้างความผูกพันและความเชื่อมั่นร่วมกัน
	ความตระหนักด้านสุขภาพและโภชนาการ	ประชาชนเห็นความสำคัญของการกินอาหารปลอดภัย ลดพึ่งพาสินค้านอกชุมชน
ภายนอก	การสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐและท้องถิ่น	มีงบประมาณ โครงการส่งเสริมความมั่นคงทางอาหาร
	เครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรภายนอก	ความร่วมมือจากมหาวิทยาลัย โรงพยาบาล โรงเรียน NGO
	การเข้าถึงตลาด	มีช่องทางจำหน่ายผลผลิต เช่น ตลาดสีเขียว ตลาดออนไลน์
	การสนับสนุนด้านองค์ความรู้	หน่วยงานจัดอบรม ถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิตและการแปรรูป
	สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเอื้ออำนวย	มีแหล่งน้ำ ดินดี พื้นที่เกษตรที่เหมาะสม
	นโยบายรัฐและกฎหมายเอื้อต่อชุมชน	นโยบายเกษตรปลอดภัย และกฎหมายที่สนับสนุนการทำเกษตรในเมือง

นอกจากนี้จากการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ พบว่า ปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของกลุ่มหาเช้ากินค่ำในพื้นที่สุราษฎร์ธานี ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก ได้ข้อค้นพบที่สำคัญ ดังแสดงตามตารางที่ 4 และ 5

ตารางที่ 4 ปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของกลุ่มหาเช้ากินค่ำในพื้นที่สุราษฎร์ธานี

ปัจจัยภายใน	ข้อมูลเชิงคุณภาพ	ข้อค้นพบสำคัญ
1. ความร่วมมือของคนในชุมชน	ความร่วมมือและความสามัคคี / การมีส่วนร่วมของเยาวชน	ความร่วมมือไม่ได้เกิดจากหน้าที่ แต่เกิดจาก "ความสามัคคีและพลังของคนรุ่นใหม่" ที่เข้ามาเป็นแรงจูงใจให้กลุ่มหาเช้ากินค่ำมองเห็นอนาคตร่วมกัน
2. ภาวะผู้นำและแกนนำชุมชน	ทัศนคติเชิงบวกและความตระหนัก	ผู้นำที่เข้มแข็งต้องมาพร้อมกับ "ทัศนคติเชิงบวก" ที่สามารถเปลี่ยนความกังวลเรื่องปากท้องให้กลายเป็นความตระหนักถึงสิทธิในอาหารที่มั่นคง
3. ความรู้และทักษะเกษตร/โภชนาการ	ทักษะเกษตรเมืองและการจัดการทรัพยากร	ความรู้ทั่วไปไม่เพียงพอสำหรับคนเมือง แต่ต้องเป็น "เกษตรแนวตั้ง/พื้นที่จำกัด" และการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด (น้ำ/พื้นที่) ให้เกิดประโยชน์สูงสุด
4. การจัดการกลุ่มอย่างเป็นระบบ	ความรู้ด้านการตลาดและแพลตฟอร์มออนไลน์	ระบบการจัดการกลุ่มจะสมบูรณ์ได้ ต้องใช้ "เทคโนโลยีและตลาดดิจิทัล" มาช่วยลดขั้นตอนและเพิ่มช่องทางเข้าถึงอาหารราคาถูกสำหรับคนที่เวลาน้อย
5. ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม	การสร้างแรงจูงใจและทุนความสัมพันธ์	ทุนทางสังคม (เช่น ระบบเครือญาติในสุราษฎร์ฯ) ถูกขับเคลื่อนด้วย "แรงจูงใจเชิงวัฒนธรรม" ที่เน้นการพึ่งพากันมากกว่าการแข่งขัน
6. ความตระหนักด้านสุขภาพ	ทัศนคติเชิงบวกต่อความมั่นคงทางอาหาร	ความตระหนักด้านสุขภาพจะนำไปสู่ความมั่นคงทางอาหารได้จริง ก็ต่อเมื่อชุมชนมี "ทัศนคติที่เชื่อว่าตนเองจัดการอาหารเองได้" ไม่ใช่แค่รอซื้อจากตลาด

ตารางที่ 5 ปัจจัยภายนอกความสำเร็จของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของกลุ่มหาเช้ากินค่ำในพื้นที่สุราษฎร์ธานี

ปัจจัยภายนอก	ข้อมูลเชิงคุณภาพ	ข้อค้นพบสำคัญ
1. การสนับสนุนจากรัฐและท้องถิ่น	การสนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรจากหน่วยงานท้องถิ่น	การสนับสนุนจากรัฐจะสัมฤทธิ์ผลเมื่อเปลี่ยนจากนโยบายภาพรวม เป็นการจัดสรรงบประมาณที่ "เฉพาะเจาะจง" ต่อความต้องการของแรงงานเมือง
2. เครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรภายนอก	การสนับสนุนและติดตามผลอย่างต่อเนื่องจากหน่วยงานภายนอก	เครือข่ายภายนอกต้องทำหน้าที่เป็น "พี่เลี้ยง" ที่ติดตามผลอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่เพียงสนับสนุนเป็นรายครั้ง เพื่อสร้างความยั่งยืนให้ชุมชน
3. การเข้าถึงตลาด	การเข้าถึงตลาดที่สม่ำเสมอและเป็นธรรม	การมีตลาดต้องมาพร้อมกับ "ความเป็นธรรมด้านราคา" เพื่อให้กลุ่มหาเช้ากินค่ำมีรายได้ที่แน่นอน และคุ้มค่างับต้นทุนค่าเสียโอกาส
4. การสนับสนุนด้านองค์ความรู้	การเข้าถึงที่ดินสำหรับทำเกษตรในเมือง	องค์ความรู้จะถูกนำมาใช้ได้จริงก็ต่อเมื่อชุมชน "มีที่ดิน" หรือพื้นที่ใช้สอยในเมืองที่ชัดเจน ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกที่รัฐต้องเข้ามาช่วยปลดล็อก
5. สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเอื้ออำนวย	ความมั่นคงของวัตถุดิบและคุณภาพอาหาร และการจัดการโครงสร้างพื้นฐาน	สภาพธรรมชาติที่เอื้ออำนวยคือฐานรากของ "วัตถุดิบที่มั่นคง" แต่ต้องเสริมด้วยโครงสร้างพื้นฐานที่ดีเพื่อให้ได้ "อาหารที่มีคุณภาพ" และปลอดภัยสม่ำเสมอ
6. นโยบายรัฐและกฎหมายเอื้อต่อชุมชน	โครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสมและการจัดการสภาพแวดล้อม	กฎหมายที่เอื้ออำนวยต้องถูกนำมาปรับใช้ในการจัดการสภาพแวดล้อมเมือง ให้เอื้อต่อการสร้างพื้นที่อาหารสาธารณะที่ถูกสุขลักษณะและยั่งยืน

ส่วนปัจจัย/เงื่อนไข ปัญหาอุปสรรคในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร ประกอบด้วย 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ 1) ขาดเวลาและรายได้ไม่เพียงพอ 2) ขาดความร่วมมือในชุมชน

3) ขาดความรู้และทักษะด้านเทคโนโลยีเกษตรสมัยใหม่ 4) ขาดแรงจูงใจและการมีส่วนร่วมของเยาวชน 5) ขาดความรู้ด้านการตลาดออนไลน์ และปัจจัยภายนอก ได้แก่ 1) ขาดที่ดินสำหรับทำเกษตรในเมือง 2) การเข้าถึงตลาดที่จำกัด 3) ข้อจำกัดด้านงบประมาณและนโยบายของเทศบาล 4) ขาดการติดตามผลอย่างต่อเนื่องจากหน่วยงานภายนอก 5) ความไม่แน่นอนของวัตถุดิบและคุณภาพอาหาร 6) ขาดแคลนน้ำและโครงสร้างพื้นฐาน

ตอนที่ 3 กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของ “กลุ่มหาเข้ากินคำ” ในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี

จากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกตผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนท้องถิ่น พบว่า กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของกลุ่มหาเข้ากินคำในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นแนวทางที่เน้นการรวมพลังของคนในชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพและเพียงพอต่อความต้องการของทุกคน โดยสามารถสรุปขั้นตอนสำคัญได้ดังนี้ 1. การสำรวจและประเมินสถานการณ์ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความไม่มั่นคงทางอาหารของกลุ่มหาเข้ากินคำในพื้นที่วิจัย ได้แก่ 1) รายได้ไม่เพียงพอต่อการซื้ออาหารที่มีคุณภาพ 2) การเข้าถึงแหล่งอาหารธรรมชาติลดลงเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินและการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ 3) การขาดความรู้และทักษะในการผลิตอาหารและการแปรรูปผลผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่า และ 4) การเข้าถึงตลาดและแหล่งจำหน่ายผลผลิตที่จำกัด 2. การสร้างความตระหนักและการมีส่วนร่วม 3. การวางแผนร่วมกัน 4. การพัฒนาทักษะและทรัพยากร 5. การดำเนินงานและสร้างเครือข่าย และ 6. การติดตามและประเมินผล ซึ่งสามารถสรุปเป็นสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. การสำรวจและประเมินสถานการณ์ของชุมชน จากสถานการณ์ในพื้นที่กลุ่มหาเข้ากินคำประสบปัญหาด้านรายได้และค่าใช้จ่ายที่ไม่สอดคล้องกัน ส่งผลให้ความสามารถในการจัดหาอาหารที่มีคุณภาพมีจำกัด มีปัญหาการเข้าถึงแหล่งอาหารธรรมชาติที่ลดลง และข้อจำกัดด้านทักษะการผลิต การเก็บรักษา และการแปรรูปอาหาร อย่างไรก็ตามชุมชนยังมีต้นทุนสำคัญ คือ ทุนทางสังคม เช่น เครือข่ายกลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มแม่บ้าน อีกทั้งการมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งเป็นฐานสำคัญในการขับเคลื่อนความมั่นคงทางอาหารได้

2. การสร้างความตระหนักและการมีส่วนร่วมของชุมชน ถือเป็นขั้นตอนสำคัญที่ช่วยปลูกฝังภายใน โดยผ่านเวทีประชาคมและกิจกรรมเสวนาสร้างความเข้าใจร่วมทำให้ชุมชนตระหนักถึงการสร้างความมั่นคงทางอาหารโดยเน้นการมีส่วนร่วม อีกทั้งยังมีการจัดตั้งคณะทำงานเฉพาะด้าน

ความมั่นคงทางอาหารขึ้นในชุมชน เพื่อทำหน้าที่กำหนดทิศทางและประสานงานในการดำเนินงานร่วมกัน ทั้งในระดับครัวเรือน กลุ่มอาชีพ และหน่วยงานท้องถิ่น

3. การวางแผนร่วมกันของชุมชน เป็นผลจากการที่สมาชิกมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการ ผ่านเครื่องมือการวิเคราะห์ต่าง ๆ เช่น การจัดทำแผนที่ความมั่นคงทางอาหาร และการวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทำให้ชุมชนสามารถกำหนดวิสัยทัศน์และเป้าหมายร่วมที่ชัดเจน เน้นการพึ่งพาตนเองด้านอาหารและการผลิตอาหารปลอดภัยเพื่อให้ทุกครัวเรือนเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียม พร้อมทั้งได้จัดทำแผนปฏิบัติการชุมชน โดยมีประเด็นยุทธศาสตร์สำคัญ ได้แก่ การเพิ่มการผลิตอาหาร การพัฒนาตลาดและช่องทางการจำหน่าย การเสริมสร้างความรู้ และการอนุรักษ์ทรัพยากรที่เป็นอาหาร

4. การพัฒนาทักษะและทรัพยากร ชุมชนได้พยายามเสริมสร้างศักยภาพของสมาชิก ผ่านกิจกรรมการอบรมและการฝึกปฏิบัติ เช่น การปลูกผักปลอดสารพิษ การเลี้ยงสัตว์ในครัวเรือน และการแปรรูปอาหาร เพื่อเพิ่มมูลค่าและยืดอายุการเก็บรักษา พร้อมทั้งมีการระดมทรัพยากรในชุมชน เช่น การจัดตั้งกองทุนอาหาร และการใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อการเกษตร รวมทั้งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ทั้งด้านความรู้ งบประมาณ และโครงสร้างพื้นฐานที่ช่วยสนับสนุนการผลิตและการกระจายอาหาร

5. การดำเนินงานและสร้างเครือข่าย ทำให้เกิดกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมและตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่ม เช่น การจัดตั้งธนาคารเมล็ดพันธุ์ การพัฒนาแปลงสาธิตเกษตรอินทรีย์ การสร้างตลาดนัดชุมชน และการจัดระบบการผลิตอาหารในครัวเรือน กิจกรรมเหล่านี้ช่วยลดค่าใช้จ่าย เพิ่มความมั่นใจในการเข้าถึงอาหาร และสร้างโอกาสทางอาชีพ ขณะเดียวกันการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชนอื่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และการสนับสนุนทรัพยากรในระดับชุมชนเมืองอย่างกว้างขวาง

6. การติดตามและประเมินผล ถือเป็นขั้นตอนที่ทำให้การดำเนินงานมีความต่อเนื่องและยั่งยืน โดยมีการกำหนดตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารที่สอดคล้องกับบริบทชุมชน เช่น ระดับการผลิตอาหารภายในครัวเรือน การเข้าถึงอาหารปลอดภัย และการลดสัดส่วนครัวเรือนที่เผชิญปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหาร การติดตามผลอย่างสม่ำเสมอทำให้สามารถปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น อีกทั้งการแลกเปลี่ยนบทเรียนในเวทีชุมชนยังส่งเสริมให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วม และช่วยต่อยอดไปสู่นวัตกรรมใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม สำหรับแนวทางการสร้างความมั่นคงทางอาหารของกลุ่มหาเช้ากินค่ำของเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี จังหวัดสุ

ราษฎรธานี จากการศึกษาพบว่า กลุ่มประชากรหาเช้ากินค่ำเป็นกลุ่มที่มีความเปราะบางทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสามารถในการเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพและเพียงพอ เทศบาลนครสุราษฎร์ธานีได้ดำเนินมาตรการหลายประการเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารให้แก่กลุ่มดังกล่าว โดยอาศัยแนวทางที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ แนวทางการสร้างความมั่นคงทางอาหารของกลุ่มหาเช้ากินค่ำสามารถแบ่งออกเป็น 6 ด้าน ได้แก่ ความเพียงพอ การเข้าถึงอาหาร การใช้ประโยชน์จากอาหาร เสถียรภาพทางอาหาร ความยั่งยืน และ สิทธิอำนาจโดยเน้นการมีส่วนร่วม ซึ่งผู้วิจัยได้ข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกตด้วยการปฏิบัติจริงของชุมชน และนำข้อมูลที่ได้อาภิเคราะห์และนำเสนอแนวทางการสร้างความมั่นคงทางอาหารของกลุ่มหาเช้ากินค่ำของเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี จังหวัดสุราษฎร์ธานีมีรายละเอียดที่สำคัญ ดังนี้

1. ด้านความเพียงพอ (Availability)

เพิ่มแหล่งผลิต ส่งเสริมเกษตรเมือง (Urban Farming) ในพื้นที่ว่าง/วัด/โรงเรียน และสนับสนุนเกษตรอินทรีย์เพื่อลดต้นทุน และลดการสูญเสีย จัดตั้งธนาคารอาหาร (Food Bank) บริหารจัดการอาหารส่วนเกิน และส่งเสริมการแปรรูปถนอมอาหาร

2. ด้านการเข้าถึงอาหาร (Access)

กระตุ้นเศรษฐกิจ ฝึกอาชีพด้านอาหาร สนับสนุนสินเชื่อรายย่อย และจัดตั้งตลาดนัดชุมชน ราคาถูก และระบบแบ่งปัน ดำเนินโครงการอาหารกลางวันฟรีสำหรับกลุ่มเปราะบาง และส่งเสริมเครือข่ายแบ่งปันอาหาร (เช่น ตู้ปันสุข)

3. ด้านการใช้ประโยชน์ (Utilization)

ความรู้โภชนาการ อบรมการเลือกวัตถุดิบคุณภาพในราคาประหยัดสำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ และความปลอดภัย ยกระดับสุขาภิบาลอาหารในตลาดและร้านริมทาง พร้อมส่งเสริมมาตรฐานอาหารปลอดภัย

4. ด้านเสถียรภาพ (Stability)

เตรียมพร้อมวิกฤต จัดตั้งศูนย์สำรองอาหารฉุกเฉิน และพัฒนานโยบายรับมือความผันผวนของเศรษฐกิจ สภาพภูมิอากาศ และบูรณาการภาคี โดยตั้งคณะทำงานระดับท้องถิ่นร่วมกับภาครัฐและเอกชน เพื่อวางแผนและจัดการเครือข่ายอาหารอย่างเป็นระบบ

5. ด้านความยั่งยืน (Sustainability)

ระบบหมุนเวียน เปลี่ยนขยะอินทรีย์เป็นปุ๋ย (Circular System) และอนุรักษ์พืชผักพื้นบ้านที่ทนทานต่อสภาพอากาศ และการสร้างพื้นที่สีเขียวกินได้ พัฒนาพื้นที่สาธารณะให้เป็น "สวนป่ากินได้ในเมือง" (Urban Food Forest) เพื่อการใช้ประโยชน์ระยะยาว

6. ด้านสิทธิอำนาจ (Agency)

การตัดสินใจจัดตั้ง "สภาอาหารชุมชน" ให้กลุ่มหาเข้ากินเข้าร่วมกำหนดนโยบาย และรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์เพื่อสร้างอำนาจต่อรอง และคุ้มครองสิทธิ ออกข้อบัญญัติคุ้มครองพื้นที่เกษตรเมือง และสร้างระบบข้อมูลที่โปร่งใสเพื่อให้เข้าถึงสวัสดิการอย่างเท่าเทียม

อภิปรายผล

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลวิจัยเรื่อง กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของ “กลุ่มหาเข้ากินค่า” ในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้วิจัยอภิปรายผลตามประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 สภาวะการณ์การดำรงชีพและความมั่นคงทางอาหารในระดับบริบทพื้นที่ (Livelihood Situations and Food Security at the Local Context Level) ผลการศึกษาพบว่า ระดับความคิดเห็นต่อสถานการณ์การดำรงชีพและการสร้างความมั่นคงทางอาหารของ “กลุ่มหาเข้ากินค่า” ในจังหวัดสุราษฎร์ธานีอยู่ในระดับมาก แม้จะเผชิญกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่เปราะบางและรายได้ไม่แน่นอน ปรากฏการณ์นี้สามารถอธิบายได้ด้วย Sustainable Livelihoods Framework (SLF) ของ Scoones (2015, as cited in Batterbury, 2016) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ครัวเรือนไม่ได้พึ่งพาเงินทุนทางการเงิน (Financial Capital) แต่มีการบริหารจัดการทุนทางกายภาพ ทรัพยากรธรรมชาติ และทุนทางสังคมอย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับ Klinthong et al. (2017) ที่พบว่า เกษตรกรที่มีรายได้ต่ำยังคงรักษาความมั่นคงทางอาหารได้สูงเนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรในท้องถิ่นที่เอื้อให้เกิดการเข้าถึงอาหารตามธรรมชาติได้ตลอดเวลา

อย่างไรก็ตาม แม้ผลการศึกษาจะระบุว่าปริมาณอาหารที่เพียงพอ แต่พบข้อจำกัดสำคัญ คือ พื้นที่การผลิตอาหารที่ลดลง และการสูญเสียพื้นที่สาธารณะ ที่ระบุว่า การลดลงของพื้นที่ส่วนรวมเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเข้าถึงแหล่งอาหารธรรมชาติที่แตกต่างจากในอดีต สถานการณ์นี้ทำให้ประชากรต้องปรับตัวผ่านแนวคิด Urban Agriculture หรือการปลูกผักในพื้นที่จำกัดบริเวณรอบบ้าน สอดคล้องกับงานวิจัยของ Yingsukpisarn (2017) ที่พบว่า ใกล้ชิดกับแหล่งอาหาร (ไม่เกิน

1 กิโลเมตร) และปัจจัยทางสังคม-เศรษฐกิจ มีผลอย่างมีนัยสำคัญต่อพฤติกรรมการเข้าถึงอาหารปลอดภัยในชุมชน

ประเด็นที่ 2 ทูทางปัญญาและการปรับตัวเชิงรุกของชุมชน (Intellectual Capital and Proactive Adaptation) ความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการความมั่นคงทางอาหาร สะท้อนผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่นและการปรับตัวต่อความเสี่ยง ซึ่งสามารถที่จะอธิบายได้ว่า การที่ชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาหาร และมีการปรับตัวด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ จะมีความสามารถในการฟื้นตัว (Resilience) สูง นอกจากนี้ปัจจัยด้านรายได้ที่เพิ่มขึ้นและทัศนคติเชิงบวกต่อการสร้างความมั่นคงในครัวเรือนยังเป็นตัวแปรสำคัญที่ยกระดับคุณภาพชีวิต สอดคล้องกับการศึกษาของ Etea et al. (2019), Gertler and Gruber (2002), and Ravallion et al. (2007) ที่ยืนยันว่า การเข้าถึงปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยี ช่วยลดความเสี่ยงจากการขาดแคลนอาหารได้ ในมิติของการพัฒนาที่ยั่งยืน การสร้างความเข้มแข็งต้องอาศัยการเรียนรู้ผ่านการมีส่วนร่วมและการสร้างเครือข่าย สอดคล้องกับ Sitthisuntikul et al. (2018) และ Chaiwan (2019) ที่เสนอแนะว่า การส่งเสริมความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์และการจัดการอาหารปลอดภัยเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาความมั่นคงทางอาหารระดับชุมชน การเปลี่ยนผ่านจากการเป็นเพียง "ผู้บริโภค" ไปสู่ "ผู้ผลิตและผู้จัดการ" บนพื้นฐานของวัฒนธรรมการพึ่งพาและการแลกเปลี่ยน จึงเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้กลุ่มหาเข้ากินคำสามารถพึ่งพาตนเองได้ท่ามกลางความผันผวนของระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Jusapalo et al. (2016) ที่เน้นย้ำความสำคัญของการสร้างความเข้าใจเชิงลึกในระบบการผลิตอาหารระดับครัวเรือนเพื่อความยั่งยืนในระยะยาว

ประเด็นที่ 3 รูปแบบกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร (Community Empowerment Model for Food Security)

การพัฒนากระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนสำหรับกลุ่มหาเข้ากินคำในจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบข้อค้นพบเชิงประจักษ์ที่สามารถอธิบายผ่าน 3 มิติหลัก ดังนี้

1. กระบวนการขับเคลื่อนแบบมีส่วนร่วมเชิงรุก (Proactive Participatory Process) กระบวนการ 6 ขั้นตอน (สำรวจ-ตระหนัก-วางแผน-พัฒนา-ดำเนินงาน-ประเมินผล) สะท้อนถึงการลำดับขั้นตอนที่เน้นการ "ปลูกพลังจากภายใน" สอดคล้องกับแนวคิด Empowerment Theory ของ Zimmerman (2000) ที่ระบุว่า การสร้างความตระหนักรู้และการมีส่วนร่วมในระดับเวทีประชาคมเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการจัดการตนเอง การใช้เครื่องมือวิเคราะห์เชิงพื้นที่ เช่น การจัดทำแผนที่ความมั่นคงทางอาหาร สอดคล้องกับแนวทางของ Dam-on (2020) และ Jusapalo et al. (2016)

ที่เน้นการตัดสินใจบนฐานข้อมูลจริงของชุมชน เพื่อนำไปสู่การพึ่งพาตนเองด้านอาหารและการผลิตอาหารปลอดภัยอย่างเท่าเทียม

2. องค์ประกอบเชิงระบบและนวัตกรรมอาหารชุมชน (Systemic Components and Food Innovation) การผสมผสานระหว่างภาวะผู้นำ (Leadership) และนวัตกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตแรงงานรายวัน เช่น "สวนผักแนวตั้ง" และ "ครัวกลางชุมชน" เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยทลายข้อจำกัดเชิงพื้นที่ในเขตเมือง สอดคล้องกับแนวคิด Urban Agriculture ของ Yingsukpisarn (2017) นอกจากนี้ การบริหารจัดการที่ยืดหยุ่นและโปร่งใยังสอดคล้องกับ Thepkraiwan (2011) และจากการศึกษาในพื้นที่ยังชี้ให้เห็นว่า โครงสร้างเครือข่ายที่เหนียวแน่นและการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น (ทุนธรรมชาติและทุนทางสังคม) เป็นปัจจัยสนับสนุนให้ชุมชนเกิดภูมิคุ้มกัน (Resilience) ต่อวิกฤตเศรษฐกิจและภัยพิบัติ สอดคล้องกับกรอบความยั่งยืนของ Isariyanon et al. (2021)

3. ปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จ (Key Success Factors and Conditions) ความสำเร็จของรูปแบบนี้ขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์ระหว่าง ปัจจัยภายใน และ ปัจจัยภายนอก ซึ่งอภิปรายได้ว่า ปัจจัยภายใน การมีผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agents) และทัศนคติเชิงบวกของสมาชิก สอดคล้องกับ Worawat (2020) และ Suksarn (2017) ที่พบว่า จิตสำนึกรักบ้านเกิดและภาวะผู้นำเป็นตัวแปรหลักที่ทำให้กิจกรรมชุมชนมีความต่อเนื่อง และปัจจัยภายนอก การเข้าถึงสิทธิในที่ดินของ รัฐหรือเทศบาล และการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานท้องถิ่น สอดคล้องกับการศึกษาของ Sitthisuntikul et al. (2018) และ Chaiwan (2019) ที่เสนอว่า นโยบายสนับสนุนเชิงโครงสร้างและโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสม เป็นเงื่อนไขจำเป็นที่ช่วยเปลี่ยนกิจกรรมระดับกลุ่มขนาดเล็กให้กลายเป็นระบบอาหารที่มั่นคงและยั่งยืนในระดับจังหวัด

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย จากการวิจัยเรื่อง กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของ “กลุ่มหาเช้ากินค่ำ” ในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี สามารถสรุปการวิจัยได้ดังนี้

บริบทชุมชน การดำรงชีวิต การสร้างรายได้ และความมั่นคงทางอาหาร พบว่า พื้นที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานีเป็นเขตเมืองที่มีความหลากหลายทางเศรษฐกิจและสังคม ประชากรส่วนหนึ่งประกอบอาชีพรับจ้างรายวัน ค่าขาย และบริการขนาดเล็ก ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่ม "หาเช้ากินค่ำ" ที่มีความเปราะบางทางเศรษฐกิจและการเข้าถึงอาหาร แม้ชุมชนในเขตเมืองจะมีตลาดสด ห้างสรรพสินค้า ร้านสะดวกซื้อ และเครือข่ายอาหารเข้าถึงได้ แต่การขาดรายได้ที่มั่นคงและต้นทุน

ชีวิตเมืองที่สูง ส่งผลให้การเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพยังเป็นปัญหา นอกจากนี้ พื้นที่สีเขียวเพื่อการผลิตอาหารมีจำกัด ข้อมูลภาคสนามพบว่าชุมชนบางแห่งได้เริ่มดำเนินการโครงการสวนครัวในเมือง (urban gardening) มีพื้นที่กลางในการสร้างอาหารไม่เป็นทางการ โดยมีแหล่งอาหารหลัก เช่น ตลาดสด ตลาดนัด และแผงลอยข้างทาง จากวิถีชีวิตและการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในชุมชนส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหารของระดับครัวเรือน กล่าวโดยสรุป จำนวนครัวเรือนส่วนใหญ่ต้องซื้ออาหาร ทำให้มีค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น ดังนั้นความมั่นคงทางอาหารของชุมชนขึ้นอยู่กับรายได้หรือเศรษฐกิจในครัวเรือน ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นด้านการดำรงชีพ การสร้างรายได้และความมั่นคงทางอาหารโดยภาพรวม พบว่า ระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.81$, S.D. = .823) หากพิจารณารายด้าน พบว่า ทุกด้านมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก โดยสามารถเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้ ด้านประชากรและชีวิตครอบครัว ($\bar{X} = 3.97$, S.D. = .825) ด้านความรู้ และการศึกษา ($\bar{X} = 3.81$, S.D. = .832) ด้านสุขภาพและสุขอนามัย ($\bar{X} = 3.75$, S.D. = .815) และ ด้านชีวิตการทำงาน ($\bar{X} = 3.71$, S.D. = .821) ซึ่งหมายความว่า ชุมชนหาเข้ากินค่ามีฐานรากในการดำรงชีวิตที่มั่นคงเพียงพอที่จะยกระดับไปสู่กระบวนการสร้างความเข้มแข็งเชิงรุก และมีความพร้อมด้านความรู้ของคนในชุมชน และครอบครัว เป็นกลไกสำคัญในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการสร้างมั่นคงทางอาหาร

ปัจจัย/เงื่อนไขของความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคความมั่นคงทางอาหาร พบว่า 1) ปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชน ประกอบด้วย (1) ปัจจัยเงื่อนไขภายใน ได้แก่ ความร่วมมือ ภาวะผู้นำและแกนนำชุมชน ความรู้และทักษะด้านเกษตรและโภชนาการ การจัดการกลุ่มอย่างเป็นระบบ ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ความตระหนักด้านสุขภาพและโภชนาการ (2) ปัจจัยเงื่อนไขภายนอก ได้แก่ การสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐและท้องถิ่น เครือข่ายความร่วมมือ การเข้าถึงตลาด การสนับสนุนด้านองค์ความรู้ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเอื้ออำนวย นโยบายรัฐและกฎหมายเอื้อต่อชุมชน 2) ปัจจัยเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรค ประกอบด้วย (1) ปัจจัยภายใน ได้แก่ การขาดความต่อเนื่องในการมีส่วนร่วม รายได้และเวลา ขาดผู้นำรุ่นใหม่ ความรู้ด้านการตลาดและการจัดการ ที่ดินทำกิน ความขัดแย้งภายใน (2) ปัจจัยเงื่อนไขภายนอก ได้แก่ สภาพเศรษฐกิจผันผวน ภัยธรรมชาติและสภาพอากาศ ข้อจำกัดการสนับสนุนจากรัฐ การแข่งขันด้านการตลาด ขาดการเชื่อมโยงกับภาคธุรกิจ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของ “กลุ่มหาเข้ากินค่า” ในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า กระบวนการจัดการชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารนั้น เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์สถานการณ์ต่างๆ ที่กระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนจน

ทำให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของการตัดสินใจที่จะเลือกและเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและพฤติกรรมที่จะนำไปสู่การสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนและชุมชน

กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารฯ สามารถสรุปได้ดังนี้ เทศบาลนครสุราษฎร์ธานีมีกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน คือ กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของกลุ่มหาเช้ากินค่ำในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต้องดำเนินการ 6 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 การสำรวจและประเมินสถานการณ์ประกอบด้วย 1) การสำรวจทรัพยากรที่มีในชุมชน 2) วิเคราะห์ปัญหาความมั่นคงทางอาหาร 3) พันทาสังคมและศักยภาพของชุมชนในการจัดการความมั่นคงทางอาหาร ขั้นที่ 2 การสร้างความตระหนักและการมีส่วนร่วม ขั้นที่ 3 การวางแผนร่วมกัน ขั้นที่ 4 การพัฒนาทักษะและทรัพยากร ขั้นที่ 5 การดำเนินงานและสร้างเครือข่าย และขั้นที่ 6 การติดตามและประเมินผล

จากข้อมูลคุณภาพและเชิงปริมาณที่ได้จากการสำรวจครั้งนี้จึงนำผลที่ได้ค้นพบมาสังเคราะห์เป็นรูปแบบในการศึกษาและพัฒนาารูปแบบกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของ “กลุ่มหาเช้ากินค่ำ” ในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี สรุปกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารฯ ได้ 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การสำรวจและประเมินสถานการณ์ 2) การสร้างความตระหนักและการมีส่วนร่วม 3) การวางแผนร่วมกัน 4) การพัฒนาทักษะและทรัพยากร 5) การดำเนินงานและสร้างเครือข่าย และ 6) การติดตามและประเมินผล และองค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนฯ ประกอบด้วย 1) ภาวะผู้นำและการมีส่วนร่วม 2) เป้าหมายและทิศทางร่วมของชุมชน 3) กิจกรรมและนวัตกรรมอาหารชุมชน 4) การบริหารจัดการและการเชื่อมโยงเครือข่าย 5) การใช้ทุนและทรัพยากรท้องถิ่น และ 6) ความยั่งยืนและภูมิคุ้มกันชุมชน

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่องกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของ “กลุ่มหาเช้ากินค่ำ” ในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ โดยแบ่งออกเป็นข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้และข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการวิจัย มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารและการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ดังนี้

1. สำหรับหน่วยงานส่วนกลาง จังหวัด และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) เน้นการสร้าง "โครงสร้างและโอกาส" เพื่อให้เกิดระบบที่เอื้อต่อความมั่นคงทางอาหารในระยะยาว

2. การบูรณาการแผนยุทธศาสตร์ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรกำหนดให้ "ความมั่นคงทางอาหาร" เป็นแผนงานหลักในยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่น โดยต้องมียุทธศาสตร์รองรับที่ชัดเจน และสอดคล้องกับบริบทของกลุ่มหาเข้ากินค่า

3. การบริหารจัดการทรัพยากรภาครัฐ ออกนโยบายปลดล็อกหรือจัดสรรทรัพยากรพื้นฐาน (ที่ดินทำกิน, แหล่งน้ำสาธารณะ, เมล็ดพันธุ์) โดยเฉพาะการสร้างกลไกให้กลุ่มเปราะบางสามารถเข้าถึงปัจจัยเหล่านี้ได้โดยง่าย

4. การสร้างระบบตลาดที่เป็นธรรม รัฐต้องทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงผู้ผลิตรายย่อยเข้ากับผู้บริโภค (เช่น โรงแรม หรือโรงพยาบาลในสุราษฎร์ธานี) เพื่อลดการกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง

5. การสนับสนุนฐานข้อมูลและงานวิจัย ส่งเสริมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) โดยสนับสนุนงบประมาณให้ชุมชนร่วมกับสถาบันการศึกษาเพื่อหาแนวทางแก้ปัญหาที่ตรงจุด

6. สำหรับภาคประชาสังคมคือการทำหน้าที่เป็น "สะพานเชื่อม" (เชื่อมแหล่งอาหาร-คนกิน) และ "ปากเสียง" (เรียกร้องสิทธิในพื้นที่เมือง) เพื่อให้กลุ่มหาเข้ากินค่าไม่ได้เป็นเพียงผู้รอรับความช่วยเหลือ แต่เป็นผู้ที่เข้าถึงระบบอาหารได้อย่างมีศักดิ์ศรี

7. นโยบายแบบองค์รวม (Holistic Policy) เชื่อมโยงเรื่องอาหารเข้ากับมิติสุขภาพ เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ความมั่นคงทางอาหารเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติระดับชุมชน (Community-Level Implementation)

1. สำหรับแกนนำชุมชน กลุ่มหาเข้ากินค่า และภาคีเครือข่ายภาคประชาชน ควรเน้นการสร้าง "ขีดความสามารถและภูมิคุ้มกัน" เพื่อให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้จริง

2. การสร้างกลไกการมีส่วนร่วม ชุมชนควรจัดตั้งคณะทำงานหรือแกนนำเพื่อ "สำรวจและประเมินสถานการณ์" อาหารของครัวเรือนตนเองอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้เห็นวิกฤตและโอกาสร่วมกัน

3. การรวมกลุ่มและวางแผนเชิงรุก นำผลการวิเคราะห์มาสู่การ "วางแผนร่วมกัน" ในการผลิตอาหาร (เช่น การทำสวนผักชุมชน หรือการเลี้ยงสัตว์) เพื่อลดรายจ่ายและสร้างแหล่งอาหารปลอดภัยในพื้นที่

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

การวิจัยในอนาคตควรศึกษาในประเด็นต่อไปนี้

1. การศึกษาผลกระทบระยะยาวของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ควรมีการศึกษาผลกระทบระยะยาวของกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนต่อความมั่นคงทางอาหารและการพัฒนาชุมชนในมิติต่างๆ เพื่อประเมินความยั่งยืนของกระบวนการและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น
2. การศึกษาแนวทางการปรับตัวของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลง ควรมีการศึกษาแนวทางการปรับตัวของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เช่น การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร และการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เพื่อพัฒนาระบบอาหารที่มีความยืดหยุ่นและสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้
3. การศึกษาบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลในการพัฒนาความมั่นคงทางอาหาร ควรมีการศึกษาบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลในการพัฒนาความมั่นคงทางอาหารในชุมชน เช่น การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการบริหารจัดการการผลิตและการตลาด การใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลในการเชื่อมโยงผู้ผลิตกับผู้บริโภค และการใช้เทคโนโลยีในการติดตามและประเมินผลการพัฒนา
4. การศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในบริบทที่แตกต่างกัน ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารในบริบทที่แตกต่างกัน เช่น ชุมชนเมือง ชุมชนชนบท และชุมชนชายฝั่ง เพื่อค้นหาปัจจัยร่วมและปัจจัยเฉพาะที่ส่งผลต่อความสำเร็จของกระบวนการ

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความสนับสนุนอย่างดียิ่งจาก สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ที่ให้งบประมาณอุดหนุนการวิจัย ประเภททุนสนับสนุนงานมูลฐาน (Fundamental Fund : FF) ปีงบประมาณ 2567 คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณในความอนุเคราะห์มา ณ โอกาสนี้ ขอขอบพระคุณประธานชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้ประสานงาน ตลอดจนกลุ่มพี่น้องผู้หาเช้ากินค่ำ และผู้ให้ข้อมูลทุกท่านในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี และเหนือสิ่งอื่นใด คณะผู้วิจัยขอโน้มระลึกถึงพระคุณอันประเสริฐของบิดา มารดา และครอบครัว และผู้มีพระคุณทุกท่านที่ได้มอบความปรารถนาดีและเป็นกำลังใจสำคัญจนการศึกษาวิจัยครั้งนี้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายและเจตนารมณ์ที่ตั้งไว้ทุกประการ

เอกสารอ้างอิง

- Batterbury, S. (2016). [Review of the book Sustainable rural livelihoods and rural development, by I. Scoones]. *Journal of Political Ecology*, 23(1), 492–494. <https://doi.org/10.2458/v23i1.20254>
- Best, J. W. (1981). *Research in education* (4th ed.). Prentice-Hall.
- Chaiwan, S. (2019). *Promoting community food security in Koh Rang Subdistrict, Chai Badan District, Lopburi Province* [In Thai] [Master's thesis, Sukhothai Thammathirat Open University]. Institutional Repository of Sukhothai Thammathirat Open University. <https://ir.stou.ac.th/handle/123456789/1463>
- Chankomut, P. (2025). Collaboration between government and community in reducing economic inequality through vocational training programs to elevate households with income below basic needs criteria in North Takuk Subdistrict, Wiphawadi District, Surat Thani Province [In Thai]. *Journal of Social Development and Management Strategy*, 27(2), 77–99. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jsd/article/view/280787>
- Community Organizations Development Institute. (2025). *Community management guidelines for food security 2025* [In Thai]. CODI Press.
- Dam-on, N. (2020). Model of community network management for food security [In Thai]. *Journal of Buddhist Anthropology*, 5(8), 470–485.
- Department of Community Development. (2024). *Community resilience and strengthening process* [In Thai]. Ministry of Interior.
- Denzin, N. K. (1978). *The research act: A theoretical introduction to sociological method* (2nd ed.). McGraw-Hill.
- Etea, B. G., Zhou, D., Abebe, K. A., & Sedebo, D. A. (2019). Household income diversification and food security: Evidence from rural and semi-urban areas in Ethiopia. *Sustainability*, 11(12), 3232. <https://doi.org/10.3390/su11123232>
- Food and Agriculture Organization. (2023). The state of food security and nutrition in the world 2023. <https://www.fao.org/publications/sofi/2023/en/>

- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. Continuum Books.
- Gertler, P., & Gruber, J. (2002). Insuring consumption against illness. *American Economic Review*, 92(1), 51–70. <https://doi.org/10.1257/000282802760015603>
- High Level Panel of Experts. (2020). *Food security and nutrition: building a global narrative towards 2030*. A report by the High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition of the Committee on World Food Security. Rome.
- Institute for Population and Social Research. (2024). *Report on food consumption and food security situations of the Thai population at the local level B.E. 2567* [In Thai]. Mahidol University.
- Isariyanon, M., Isariyanon, S., & Silakorn, S. (2021). Community development of community strength to self-organization community of Thung Pho Subdistrict, Nadi District, Prachin Buri Province [In Thai]. *Nakhon Lampang Buddhist College Journal*, 10(2), 15–30. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/NBJ/article/view/252703>
- Jusapalo, C., Jusapalo, S., Yeekun, S., & Phonkraiphet, U. (2016). *Participatory action research for local food security* [In Thai]. Prince of Songkla University.
- Klinthong, K., Keowan, B., & Sanserm, S. K. (2017). Household food security in Song Hong Sub-district, Fak Tha District, Uttaradit Province [In Thai]. In *The 8th STOU National Research Conference* (pp. 1954–1968). Sukhothai Thammathirat Open University.
- Ministry of Social Development and Human Security. (2023). *Social situation and trends report on vulnerable groups 2023* [In Thai]. <https://ebooks.m-society.go.th/ebooks/detail/776>
- National Economic and Social Development Council [NESDC]. (2024). *Thailand's social and economic outlook 2024* [In Thai]. Office of the Prime Minister.
- National Statistical Office. (2023). *Report on key findings of the 2023 household socio-economic survey* [In Thai]. National Statistical Office of Thailand.

- Office of the National Economic and Social Development Council. (2025). *Report on the analysis of the poverty and inequality situation in Thailand 2024* [In Thai]. National Economic and Social Development Council.
https://www.nesdc.go.th/wordpress/wp-content/uploads/2025/09/Final-Report-2024_as-of-20250912.pdf.
- Organization for Economic Co-operation and Development. (2025). OECD Economic Surveys: Thailand 2025. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/426b9bc0-en>
- Phetuthai, K. (2025). Strong community and industrial conflict management in Khlong Tha Chang community, Surat Thani [In Thai]. *Journal of Social Development and Management Strategy*, 27(1), 22–48.
<https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jsd/article/view/276299>
- Phongphit, S. (2005). *Networks: Strategies for Intensive civil society and strong communities* [In Thai]. Local Development Institute.
- Pretty, J., & Ward, H. (2001). Social capital and the environment. *World Development*, 29(2), 209–227. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(00\)00098-X](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(00)00098-X)
- Puang-ngam, K. (2010). *Community self-management: The key to local empowerment* [In Thai]. Borphit Printing.
- Rappaport, J. (1981). In praise of paradox: A social policy of empowerment over prevention. *American Journal of Community Psychology*, 9(1), 1–25.
<https://doi.org/10.1007/BF00896357>
- Ravallion, M., Chen, S., & Sangraula, P. (2007). New evidence on the urbanization of global poverty. *Population and Development Review*, 33(4), 667–701.
<https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2007.00193.x>
- Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford University Press.
- Sitthisuntikul, K., Satienperakul, K., & Jolanun, B. (2018). Approaches to develop food security in the organic communities Luang Neua Sub-district, Doi-Saket District, Chiang Mai [In Thai]. *Journal of Agricultural Research and Extension*, 35(3), 63-72.
<https://i01.tci-thaijo.org/index.php/MJUJN/article/view/201048>

- Suksarn, K. (2017). *Becoming a strong community of the Samchuk 100-year market community, Samchuk District, Suphan Buri Province* [In Thai] [Master's thesis, Thammasat University]. Thammasat University Digital Theses Archive.
- Suratthani Provincial Office of Social Development and Human Security. (2023). *Social situation report of Surat Thani province, year 2022* [In Thai]. Suratthani Provincial Office of Social Development and Human Security.
- Thepkraiwan, P. (2011). *Development of a collaborative network model for quality of educational management in primary schools* [In Thai] [Unpublished doctoral dissertation]. Khon Kaen University.
- Worawat, T. (2020). *Factors affecting the strength of OTOP Nawatwithi tourism communities in Nakhon Ratchasima province* [In Thai] [Master's thesis, Mahasarakham Rajabhat University]. RMU Intellectual Repository.
<https://fulltext.rmu.ac.th/fulltext/2563/M128389/Woravat.pdf>
- Yamane, T. (1973). *Statistics: an introductory analysis*. Harper & Row
- Yingsukpisarn, S. (2017). *Vegetable side dish and food security: Ban Ta Yoong, Taphaen sub-district, Si Banphot district, Phatthalung province* [In Thai] [Special research, Graduate Diploma Program, Thammasat University]. Thammasat University Digital Collections.
https://ethesisarchive.library.tu.ac.th/thesis/2017/TU_2017_6030080276_8983_9263.pdf
- Zimmerman, M. (2000). *Empowerment theory: Psychological, organizational, and community levels of analysis*. In J. Rappaport, & E. Seidman (Eds.), *Handbook of community psychology* (pp. 43-63). Kluwer Academic/Plenum Publishers.